

Номи курс: Фаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳо дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Foreign economic activity of enterprises in the Republic of Tajikistan).

Week 11. Terms (main elements of contracts) of foreign trade

lecturer: Rustamzoda Fitrat Muzafar

МАВЗЎИ 11. ШАРТҲОИ (УНСУРҲОИ АСОСИИ ҚАРОРДОДҲО (ШАРТНОМАҲО) – И САВДОИ БЕРУНА

11.1. Муносибатаҳои байналхалқии шартномавӣ

11.2. Моҳият ва шаклҳои шартномаҳои савдои хориҷӣ

11.3. Қарордодҳои савдои хориҷӣ

Мақсади лексия: Омӯзиши махсусиятҳои қарордоҳи намунавии савдои беруна ва истифодаи онҳо буда, азбаркунии донишҳо дар ин чода имконият медиҳад, ки хавфу таваккалҳои савдои беруна то андозаи имконпазир пешгирӣ карда шаванд.

11.1. Муносибатаҳои байналхалқии шартномавӣ

Муносибатҳои байналхалқии шартномавӣ - ин муносибатҳои мебошанд, ки дар асоси шартномаҳои байналмилалӣ байни давлатҳо, ташкилотҳои байналмилалӣ ва дигар субъектҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ташкил мешаванд. Шартномаҳо ба унвони асоси ҳуқуқии муносибатҳо хизмат мекунанд ва унсурҳои муҳими ҳуқуқи байналмилалӣ ҳисобида мешаванд.

Субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар чараёни татбиқи ин фаъолият ҳатман муносибатҳои байналхалқии шартномавӣ барқарор менамоянд.

Муносибатҳои байналхалқии шартномавӣ маҷмӯи меъеру стандартҳои эътирофгардидаи ҳуқуқи шаҳрванди мебошад, ки тартибу шаклҳои анҷоми муомилот бо шарикони хориҷӣ, мундариҷа ва шартҳои иҷрои онҳоро муайян менамоянд.

Хусусиятҳои асосии муносибатҳои байналхалқии шартномавӣ:

1. Шартномаҳои байналмилалӣ

Муносибатҳои шартномавӣ асосан бар асоси шартномаҳои хаттӣ ташкил

мешаванд, ки тарафҳо ба мувофиқа мерасанд. Шартнома метавонад дучониба (байни ду давлат) ё бисёрҷониба (дар байни якчанд давлат) бошад.

2. Асос барои муносибатҳо

Шартномаҳо асоси ҳуқуқии барои ба миён омадани муносибатҳо ҳастанд. Ба воситаи шартномаҳо, тарафҳо уҳдадориро ва ҳуқуқҳои хешро таъриф мекунанд ва муносибатҳои онҳоро танзим мекунанд.

3. Низом ва ҳуқуқ

Муносибатҳои шартномавии байналмилалӣ ба сурати қатъӣ бо қонунҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки дар шартномаҳо эътироф шудаанд, танзим мегарданд.

4. Мақсад ва ҳадаф

Мақсади асосии чунин шартномавӣҳо таҳкими ҳамкорӣ, ҳалли ихтилофот, инчунин таъмини осоиштагӣ ва сулҳ дар муносибатҳои байналмилалӣ мебошад.

Шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ

Муносибатҳои шартномавии байналмилалӣ дар шаклҳои гуногун вучуд доранд:

1. Шартномаҳои дучониба

- Масалан, шартномаҳо барои таъмини ҳамкориҳои иқтисодӣ, созишномаҳои тиҷоратӣ ё сиёсӣ байни ду давлат.

2. Шартномаҳои бисёрҷониба

- Масалан, шартномаҳои байналмилалии бисёрҷониба, ки якчанд давлат ё ташкилоти байналмилалӣ дар онҳо иштирок мекунанд. Мисол, Созишномаи Париж оид ба тағйироти иқлим ё Конвенсияи Вена дар бораи ҳуқуқи шартномаҳо (1969).

Қарордодҳои савдои хориҷӣ бо шарикони хориҷӣ аз ҷониби субъектҳои ФИХ, ташкилоту корхонаҳо, ашхоси воқеи ва ҳуқуқи, инчунин ҳукумат ва мақомоти дигари ҳокимияти давлатии кишвар баста мешаванд. Субъектҳоеро, ки ба муносибатҳои қарордоди барқарор менамоянд, «тарафҳо», «аҳли шартнома» ё «шарикон» меноманд.

Инчунин вобаста ба намудҳои фаъолияти дар қарордод иникосёфта онҳо мумкин аст «харидор» ва «фурушанда», «тахвилгар» ва «қабулкунанда» ва ғайра номида шаванд.

Қарордоди савдои хориҷӣ санади мувофиқашудаест, ки бо мақсади хариду фуруш, анҷоми кор, хизматрасони дар кишварҳои мухталиф дар асоси дучониба ё бисертарафа баста мешавад.

3. Шартномаҳои созмонҳои байналмилалӣ

○ Созишномаҳо ва протоколҳои, ки тавассути созмонҳои байналмилалӣ (масалан, СММ, Созмони Ҷаҳонии Савдо) ба имзо мерасанд.

○ Таклифи тичорати дар лаҳзаи иттилоъ (*пешниҳод*) гардидана *оферт* (commercial offer) ва дар сурати қабул шуданаш *аксепт* (*acceptance*) номида мешавад.

Раванди ҳалли ихтилофот ва амалишавии шартномаҳо

1. Эълони эътибор

Пас аз имзо, шартнома бояд дар ҳар як кишвар раванди ҳуқуқӣ барои эътибор ва амалишавиро гузарад, ки дар ҳолати кишварҳои демократӣ, ин бояд дар қонунгузори миллӣ тасдиқ шавад.

2. Риояи шартҳо

Тарафҳо бояд шартҳои шартномаро риоя кунанд. Агар яке аз тарафҳо шартро вайрон кунад, дигар тараф метавонад даъво кунад ва дар миқёси байналмилалӣ барои шеносоии ҳуқуқи хеш талош кунад.

3. Ҳалли ихтилофот

Агар тарафҳо дар тавлиди шартнома ё амалишавии он мушкил дошта бошанд, метавонанд ба мизонҳои байналмилалӣ (масалан, Додгоҳи байналмилалии адлия) муроҷиат кунанд. Барои ба чунин монеаҳо дучор нашудан бояд тамоми марҳилаҳои омодакунии шартномаро ба пурраги омӯхта шавад, зеро дар ҳолати бетаваччуҳи зоҳир намудан ба ягон банди шартнома метавонад, ба чунин ҳолатҳо оварда расонад.

Муносибатҳои шартномавии байналмилалӣ дар ҳаёти дипломатӣ ва иқтисодӣ боиси эҷоди низомҳои ҳамкорӣ, ба вучуд овардани асоси ҳуқуқӣ барои муносибатҳо ва ҳалли масъалаҳои глобалӣ мешаванд.

Марҳилаҳои омода намудани қарордод ва ба имзо расонидани он. Аз лаҳзаи ба анҷом расонидани гуфтушунидҳои пешаки, вақте ки пешниҳодоти тичорати қабул гардида, оферт ба аксепт мубаддал гашт оғоз меёбад.

Дар ин марҳила тарафҳо мушаххасоти муомилаи пазируфташудаи савдои хоричиро ба таври амиқ меомӯзанд ва шартҳои асосии таҳвилу пардохтро муайян намуда, қарордодро ба имзо мерасонанд.

Ба таври мушаххас, шояд манзурҳо ва мисолҳо аз қарорҳои савдои корхонаҳои Тоҷикистон дар соҳаҳои мухталиф (масалан, истехсоли бофандагӣ, металлоидҳо, кишоварзӣ ва ғайра) муҳим бошанд.

Омӯзиши қарорҳои савдои хорича дар корхонаҳои Тоҷикистон кӯмак мекунад, ки роҳҳои рушди иқтисодии кишвар ва фаҳмиши беҳтари раванди ҳамкориҳои байналмилалӣ пайдо шавад.

11.2. Моҳият ва шаклҳои шартномаҳои савдои хоричӣ

Шартномаи савдои хоричӣ — ин созишномаест, ки байни ду ё зиёда субъектҳои тижоратӣ аз кишварҳои гуногун ба имзо мерасад ва он муносибатҳои хариду фурӯши молу хизматрасониҳоро дар сатҳи байналмилалӣ танзим мекунад.

Хусусиятҳои асосӣ:

- **Хусусияти байналмилалӣ дорад:** байни ширкатҳо ё ташкилотҳо аз кишварҳои гуногун баста мешавад. Барои дар оянда ба бозорҳои байналмилалӣ пешниҳод намудани молу маҳсулот. Дар асоси қарордодҳои байналмилалӣ, ки онҳо бо якдигар барои дар оянда ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монанд ба имзо мерасонанд.
- **Ҳуқуқии умумичаҳонӣ:** асосан ба қонунҳои байналмилалӣ ва ҳуқуқи тижоратии беруна таъяс мекунад.
- **Муқарраркунандаи ҳуқуқи уҳдадорӣ:** муқаррар мекунад, ки кадом мол ё хизматрасонӣ, бо кадом шартҳо, нарх ва муҳлат фурӯхта ё харида мешавад. Ҷамаи ин хусусиятҳои муҳим дар қарордод ё созишномае, ки аз ҷониби тарафҳо дар доираи ҳамкориҳо байни ҳам сурат мегирад баста мешавад.

Мақсади асосӣ:

- Мусоидат ба муомилаи молу хизматрасонӣ байни кишварҳо дар асоси қарордод.
- Таъмини амнияти ҳуқуқии ҷонибҳо дар асоси қарордодҳои ба имзо расонида шуда.

- Пешгирии ихтилоф ва роҳбарӣ ба ҳамкории мӯътадил, ки бевосита аз қарордоди мазкур бар меояд.

Шаклҳои шартномаҳои савдои хориҷӣ

Шартномаҳои савдои хориҷӣ шаклҳои гуногун доранд ва вобаста ба навъи муомила, онҳо чунин гурӯҳбандӣ мешаванд:

а) Шартномаи хариду фурӯш

- Шартномаест барои харидани мол аз як кишвар ва фурӯш ба дигар кишвар.
- Шомили нарх, миқдор, муҳлати таҳвил, сифат, кафолат ва дигар шартҳо.

б) Шартномаи хизматрасонӣ

- Барои иҷрои корҳои муҳандисӣ, таъмир, омӯзиш, насби таҷҳизот ва ғайра байни ширкатҳои хориҷӣ.

в) Шартномаи иҷора (лизинг)

- Қисмҳои таҷҳизот ё техника барои истифода ба иҷора дода мешаванд, яъне ба муҳлатҳои гуногун аз (1 то 3 сол ё аз 3 то 5 сол) дода мешавад. Дар асоси шартномаи мазкур тарафҳо метавонанд шартномаи иҷораи (лизингии хешро) дароз намоянд.

г) Шартномаи консигнатсионӣ

- Мол аз тарафи фурӯшанда ба консигнатор фиристода мешавад, ки онро фурӯхта, баъд маблағро бармегардонад.

д) Шартномаи кооператсия ё ҳамкорӣ

- Барои рушди корхонаҳои муштарак, мубодилаи технология ё истеҳсоли якҷоя зарур мебошад, зеро дар ҳолати доштани технологияи нав ва омода намудани кадрҳои баландсифат яке аз шартҳои зарурӣ ба ҳисоб меравад.

е) Шартномаи агентӣ/ваколатдорӣ

- Яке аз тарафҳо ба номи дигар тараф бо кишварҳои сеюм шартнома менамояд, ва муомилаҳои тижоратиро дар асоси шартномаҳои мазкур ба роҳ мемонад ва аз номи корхонае, ки ӯ ваколатдор гардидааст, дар таҳия ва омода намудани созишномаҳои мазкур ва ҳамкориҳо дар самти муомилоти доду гирифтҳо ба роҳ мемонад.

Унсурҳои ҳатмии шартномаҳои савдои хориҷӣ

Ҳар як шартномаи савдои хориҷӣ бояд унсурҳои зеринро дар бар гирад:

Унсур	Тавсиф
Тарафҳо	Кӣ харидор аст ва кӣ фурӯшанда (бо маълумоти ҳуқуқӣ)
Мавзӯи шартнома	Мол ё хизматрасонии мавриди муомила
Нарх ва асъор	Арзиши мол, асъори пардохт (USD, EUR, рубл ва ғайра)
Мухлати таҳвил	Кай ва чӣ гуна мол расонида мешавад
Шартҳои пардохт	Пешпардохт, пас аз таҳвил, аккредитив ва ғайра
Кафолат ва масъулият	Ҷавобгарӣ дар сурати зарар, таъхир ё вайрон кардани шарт
Низои ҳуқуқӣ	Кадом қонун ё додгоҳ баррасии ихтилофҳоро анҷом медиҳад

Шартномаи савдои хориҷӣ - воситаи ҳуқуқии асосии амалиёти тичорати байналмилалӣ мебошад. Он кафолат медиҳад, ки тарафҳо ҳуқуку уҳдадорихои худро медонанд ва баҳсҳоро дар асоси қонун ҳал мекунанд. Навъ ва шакли он вобаста ба навъи муомила ва мақсади ҳамкорӣ гуногун аст.

Қарордоди савдои хориҷии консигнасия

яке аз намудҳои қарордоди хариду фурушест, ки мутобиқи он «харидор» арзиши молро пешаки ё дар лаҳзаи бор карда фиристоданаш не, балки пас аз ба маҳалли тайнот расидани мол ва аз ҷама муҳимаш пас аз фуруши он месупорад. Мухлати консигнация пардохти маблағи арзиши мол пас аз фуруши он дар қарордод ё фасли махсуси он зикр карда мешавад.

Қарордоди савдои хориҷии бартер - чунин шакли уҳдадориҳои шартномавиест, ки мутобиқи он як тараф уҳдадори мегирад, ки ба тарафи дуюм бар ивази молҳои дигар мол мерасонад.

Қарордоди фючерси – мутобиқи ин қарордод тарафҳо, яъне фурушанда ва харидор тартиби хариду фуруши молро бо шартҳои дар оянда таҳвил намудани он пешаки муайян менамоянд. Дар ин бозор иштирокчии асоси ҳаҷерҳо мебошанд.

Шартномаи савдои хориҷӣ - воситаи ҳуқуқии асосии амалиёти тичорати байналмилалӣ мебошад. Он кафолат медиҳад, ки тарафҳо ҳуқуку уҳдадорихои худро медонанд ва баҳсҳоро дар асоси қонун ҳал мекунанд. Навъ ва шакли он вобаста ба навъи муомила ва мақсади ҳамкорӣ гуногун аст.

11.3. Қарордодҳои савдои хориҷӣ

Қарордоди савдои хориҷӣ дар мавриди амалиёти иҷоравӣ, лизинг - ин шакл ба монанди ҳар шартномае, ки ба муносибатҳои иҷоравӣ асос ёфтааст, истифодаи муваққатии амволи аз ҷониби иҷорадеҳ ба истифодабаранда супоридашавандаро дар назар дорад, зеро дар асоси шартнома онҳо метавонанд фаъолияти хешро ба роҳ монанд.

Қарордодҳои савдои хориҷӣ вобаста ба хусусияти муомилот дар шаклҳои зерин ба расмият дароварда мешаванд;

- қарордоди хариду фурӯш;
- қарордоди консигнация;
- қарордоди бартер;
- қарордоди фючерси;
- қарордод дар мавриди коркарди маҳсулот ва молрасониҳои кооперациони дар асоси шартномаи ки ҷонибҳо барои солҳои тулонӣ ба имзо мерасонанд, сураат мегирад;
- қарордод дар мавриди амалиёти иҷоравӣ, лизинг.

Қарордоди савдои хориҷии хариду фуруш чунин қарордодест, ки мутобиқи он як тараф «Фурушанда» ўҳдадори мегирад, ки ба тарафи дигар – «харидор» бошад, ўҳдадор мешавад, ки молро қабул карда, маблағи арзиши онро дар муҳлат ва бо тариқи пардохти дар қарордоди мазкур нишондодашуда месупорад.

Қарордоди савдои хориҷии консигнация яке аз намудҳои қарордоди хариду фурушест, ки мутобиқи он «харидор» арзиши молро пешаки ё дар лаҳзаи бор карда фиристоданаш не, балки пас аз ба маҳалли тайнот расидани мол ва аз ҷама муҳимаш пас аз фуруши он месупорад. Муҳлати консигнация пардохти маблағи арзиши мол пас аз фуруши он дар қарордод ё фасли махсуси он зикр карда мешавад.

Қарордоди савдои хориҷии бартер - чунин шакли ўҳдадориҳои шартномавиест, ки мутобиқи он як тараф ўҳдадори мегирад, ки ба тарафи дуюм бар ивази молҳои дигар мол мерасонад.

Қарордоди фючерси – мутобиқи ин қарордод тарафҳо, яъне фурушанда

ва харидор тартиби хариду фуруши молро бо шарти дар оянда тахвил намудани он пешаки муайян менамоянд. Дар ин бозор иштирокчии асоси хачерҳо мебошанд.

Ин шартномаҳо воситаи асосии ҳамкориҳои тиҷоратӣ бо кишварҳои хориҷӣ буда, муайянкунандаи шартҳои харидуфурӯш, интиқол, пардохт ва масъулияти ҷонибҳо мебошанд.

Сатҳи таҳияи шартномаҳои савдои хориҷӣ дар бисёр корхонаҳо ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ нест, ки ин метавонад боиси муаммоҳои ҳуқуқӣ ва молиявӣ гардад. Мушкилиҳо асосан ба набудани мутахассисони баландихтисос дар соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ, нофаҳмиҳо дар муқаррароти ҳуқуқии кишварҳои ҳамкор ва норасоии забондонӣ вобастаанд.

Хулоса: Қарордодҳои (шартномаҳои) савдои хориҷӣ дар корхонаҳои Тоҷикистон нақши калидӣ дошта дар рушди иқтисодиёти мамлакат ва воридсозии сармоя ва технологияҳои муосир мубрам баҳисоб мераванд. Дар асоси аз ҷониби корхонаҳо дуруст истифода намудани шартномаҳои мазкур онҳо метавонанд, имкониятҳои хешро васеъ истифода намуда молу маҳсулотҳое, ки ба талабот ва стандартҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошанд, омода намоянд.

Саволҳо ва масъалаҳо барои мустаҳкамкунӣ ва санҷиш:

1. Моҳият ва муносибатҳои байналхалқии шартномавиرو дар шароити муосир манидод намоед?
2. Муносибатҳои байналхалқии шартномавӣ ва моҳияти онро шарҳ диҳед?
3. Намудҳои шартномаҳои савдои хориҷиро номбар намоед?
4. Қарордодҳои савдои хориҷиро дар шароити муосир шарҳ диҳед?